

═══════════      **ПРЕЗЕНТАЦІЇ**      ═══════════  
**ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІХ ВИДАНЬ**

**Сергій ТАРАНОВ**

**ПИТАННЯ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ  
В МАТЕРІАЛАХ ЗБІРНИКА  
TOTALLOGY**

(наукове повідомлення)\*



Вітаючи появу нового спеціалізованого періодичного видання «Філософія освіти», слід зазначити, що коло питань філософського осмислення сутності освіти та особливостей сьогочасного розвитку освітнього процесу не було полишене поза увагою і раніше. Одне з чільних місць у створенні цього наробку належить Лабораторії постнекласичних методологій, створеній при Центрі гуманітарної освіти НАНУ з ініціативи професора В.В. Кізіми. Друкований орган Лабораторії – науковий збірник «Totallogy – XXI. Постнекласичні дослідження», який має більш ніж десятирічну історію (перший випуск вийшов у 1995 році), неодноразово звертався до згадуваної тематики. Огляд отриманих за цей період головних результатів пропонується увазі читача.

Почати доцільно з програмної статті В. Кізіми «Постнекласична методологія та постнекласична освіта»<sup>1</sup>, в якій накреслюється реалізація загально-методологічних положень постнекласики у сфері освіти. На початковому етапі розгляду принципи класичної та некласичної методології можна викласти таким чином, що у першому випадку «дії суб'єкта повинні відповідати природі об'єкта», а у другому – «об'єкт повинен відповідати інтенціям суб'єкта». Тому сенсом постнекласичної методологічної настанови (в тоталогічному її варіанті) стає положення про те, «...що вплив людини на світ та детермінація людини світом – не незалежні, паралельно існуючі процеси. Вони утворюють цілісність – єдність (тотальність)..., яка розгортається

\* Див. 3-ю стор. обкладинки

<sup>1</sup> Totallogy – XXI. Постнекласичні дослідження (восьмий випуск). К., 2002. С. 205-232.

*в самій собі, але зберігає себе».*<sup>2</sup> На думку автора, в царині освіти класична інтенція реалізується у пріоритеті того, «чому навчають», отже, спирається на провідну роль об'єкта вивчення. Ця вимога «об'єктивності знання» домінує від часів архаїчного суспільства аж до Нового часу. Освіта в такому вигляді має лише репродуктивний характер, виступає як накопичення знань, реалізує перевагу зовнішнього і формального. У неklasичній системі освіти людина постає центром світоладу, людина-трансценденція замінює людину-функцію класичного підходу. Переваги очевидні: важливе місце займає особистість вчителя, застосовується індивідуальний підхід до учнів, розкривається їх творчий потенціал. Але й недоліки суттєві – в екстремальному випадку неklasична освіта може привести людину до романтично-утопістського ставлення до дійсності, і, як наслідок, до зниження рівня її фактичних знань і певної втрати професіоналізму. Та й внутрішній активізм людини, який стимулює такий освітній підхід, спричиняє експансіонізм у її відношенні до світу (і до інших), одномірність при довільності свідомості й потреб, теоретичне завершення чого виражає постмодерністська філософія. Причому, як зазначає В. Кізіма, дане протистояння класичної та неklasичної теорії і практики освіти не зникло в історії, зараз воно втілене в суперечці природничої та гуманітарної освітніх методологій. І все ж сучасний стан освіти ніби проявляє загальнометодологічну постнеklasичну тенденцію, яка веде до розуміння ідеї суб'єктно-об'єктної цілісності. Людина і світ не існують відокремлено один від одного, і ця нероздільна цілісність стає центром не тільки загальнотеоретичного осмислення, а й об'єктом уваги сучасної освіти. Автор зазначає, що пристосування до новітнього швидкоплинного людського світу і постійно змінюваного життя не повинне мати лише стихійний, екстенсивний характер кількісного збагачення знанням, варто пропонувати світоглядно-методологічні орієнтири на цьому шляху. І тут свою роль може відіграти тоталогія як прояв постнеklasичної тенденції в розумінні реальності. У ній саморозвиток людини розглядається як такий, який має місце лише тоді, коли він є складовою *взаєморозвитку* людини і її середовища. Саме тоді людина узгоджує свою самореалізацію із зовнішніми змінами, а суб'єкт-об'єктна тотальність, попри зміни, зберігає свою єдність. Автор закликає за багатоманітністю подій і вчинків людини бачити смисл того, що відбувається в загальному комплексі, розкривати контекст освіти замість сліпої екстенсивної гонитви за знаннями, окреме розуміти в цілому і навпаки. Найважливішу роль тут має відіграти філософське осмислення людської, в тому числі й освітньої, діяльності.

Певним продовженням попередньої статті є праця того ж автора «Освіта як сизигійний процес (поняття, принципи, можливості)»<sup>3</sup>. Попередньо зазначимо, що важливу роль в тоталогії відіграє поняття сизигії. Сизигійне

<sup>2</sup> Кізіма В.В. Человекомирная тотальность. Постнеклассический манифест. // Totallogy. Постнеклассичні дослідження. - К., 1995. - Вип. I. - С. 320, 323, 329.

<sup>3</sup> Totallogy – XXI. Постнеклассичні дослідження. – К., 2004. – Вип. XI. – С. 8-57.

відношення розкривається через такі поняття, як «відповідність», «гармонія», «співіснування» тощо. Про сизигію можна робити висновки з наступного положення: «...будь-яке явище репрезентує інші і репрезентується ними, є одночасно *центром* (тим, що репрезентує буття) і *периферією* (тим, що репрезентується буттям). Буття як таке, що володіє повнотою, тобто таке, що розглядається в сизигійному плані, є *тотальністю*»<sup>4</sup>. У працях В. Кізіми не лише формулюються зазначені положення. Вони отримують і значну розробку, що наближає їх до педагогічної практики. Відзначаючи кризовий стан сучасної освіти, що веде до розмивання самого поняття «освіта», автор вказує на необхідність філософського осмислення субстанції освіти і вважає, що перспективною базою для цього може стати саме постнекласична методологія освіти, особливо її частина – «амерологічна педагогіка». Стисло кажучи, поняття «амер» виражає в тоталогії рухливий невизначений стан життєвої ситуації, коли змінюються так звані парсико-генерологічні відносини (відносини між частковим (парсичним) в ситуації та стійким, головним (генерологічним)). Перехід людини з одного відношення в інше, зміна ситуацій, стан вибору, своєрідна потенційна багатозначність й актуальна маргінальність, хитання у становищі «вже не ніщо, але поки і не щось» є характеристиками амера. Згідно із запропонованою концепцією той, хто навчається, завжди знаходиться в америчному стані. І тоді освіта повинна бути спрямована на те, щоб навчити людину правильно орієнтуватись у цій граничній, екстремальній, нестабільній (власне сутнісній для людини) ситуації. На провідне місце виходить гармонізація відносин людини і світу, а також втілення єдності окремих подій та актів людського життя і розуміння мети й цілісності всієї людської діяльності. Основними технологічними настановами сизигійної раціональності (і америчної освіти) повинні стати принципи: універсального зв'язку зі світом (розуміння людини як людиносвітної тотальності), перспективності (бачення особливості місця знаходження у світі), актуалізації (виокремлення головних зв'язків), не випадкового характеру розподілу випадковостей (вміння бачити метапричинні порядки за випадковим), суб'єктивного синтетичного (т. зв. інтегрального) відчуття (розкриття значення суб'єктивних відчуттів у раціональній діяльності), використання критичних точок (знання т. зв. точок диверсифікації, важливих для переходу амера у новий стан). Якщо вищенаведені принципи характеризують, так би мовити, онтику сизигійної раціональності, то її своєрідна онтологія реалізується у смислових імперативах, які спрямовують людину на придбання людино-світної повноти, одночасно вказуючи на характер цієї повноти як ідеалу подолання відчуження.

У річищі даної проблематики написана праця професора В.І. Онопрієнка «Постнекласична наука і нова парадигма освіти»<sup>5</sup>. Стаття відкривається констатацією двох наявних тенденцій в сьогоднішній світовій освіті.

<sup>4</sup> Totallogy. Постнекласичні дослідження. – К., 1995. – Вип. I. – С. 336.

<sup>5</sup> Totallogy – XXI. Постнекласичні дослідження. – К., 2001. – Вип. V. – С. 202-212.

З одного боку, можна спостерігати збільшення ролі освіти в сучасному суспільстві, з іншого – побачити зростаючі кризові явища в освітній царині. Констатація ж кризи зумовлена двома чинниками – по-перше, освіта не встигає відповідати розвитку новітніх технологій, і по-друге, вона втрачає свій гуманістичний зміст. Таким чином, проблема перебудови освіти не може викликати сумнівів і повинна стати завданням не тільки спеціалістів, а й усього суспільства. На цьому шляху треба подолати старі світоглядні бар'єри у вигляді цінностей та ідеалів техногенного часу. Натомість необхідне формування цінностей т. зв. посттехногенної епохи, безпосередньо пов'язаних з етичними принципами й імперативами. Здатність такого синтезування, на думку автора, демонструє постнекласична наука, і сьогоднішня освіта повинна рівнятися у своїй трансформації на неї. Засобом подолання явищ завмирання (а школа здебільшого зберігає і плекає ще класичний тип раціональності) повинна стати інформатизація у поєднанні з постнекласичною раціональністю. Інформатизація дасть змогу застосування гуманістично-рефлексивного підходу у навчанні, який відкриє можливість індивідуалізувати освітній процес, зробити його творчим і водночас високорівневим. Однак автор застерігає, що самі інновації (віртуальні класи, дистанційне навчання) попри величезні переваги не повинні повністю замінювати традиційну освіту, а в останній емпіричний процес навчання не може замінити його теоретичне осмислення.

Погоджується в оцінці теперішнього стану освіти як кризового і автор статті «Пріоритети і цінності освітньої системи в умовах постмодерну» В.П. Кіпень<sup>6</sup>. Освітнє майбутнє ж полягає в позбавленні від певних вад класичної раціоцентристської моделі освіти з її стійкою орієнтацією на природничу сукупність наук. Натомість постмодерністська парадигма освіти, вказуючи на відносність і нестабільність наукових досягнень, надає пріоритет гуманітарним дисциплінам, розвитку нелінійного мислення, розвитку індивідуальності, звільненню людини в широкому сенсі. Для досягання головної освітньої мети – розвитку індивідуальності плідне застосування можуть відіграти фундаментальні феноменологічні поняття – інтенціональності, інтерсуб'єктивності, життєвого світу. На цій дорозі українське суспільство частково змінило класичні моделі освіти, але позбування вад не повинно вести до втрачання здобутків і, щоб не губити орієнтирів, освіта, на думку автора, повинна надихатись не ідеалом знання для знання, а метою служіння суспільству і створення не просто знаючої, а й розуміючої людини.

Певний інтерес у контексті нашої тематики викликає і стаття В.А. Суковатої «Культура як освіта та феноменологія іншого досвіду в двадцятому сторіччі»<sup>7</sup>. У ній саме досвід іншого розкривається автором не тільки як одна із центральних тем європейської філософії минулого сторіччя, а і як приклад метафізичного навчання. Освіта (в широкому культурному значенні) як становлення іншим здійснюється у своєрідних моделях осягання іншого

<sup>6</sup> Totallogy – XXI. Постнекласичні дослідження. – К., 2001. – Вип. V. – С. 223-236.

<sup>7</sup> Totallogy – XXI. Постнекласичні дослідження. – К., 2002. – Вип. VIII. – С. 192-204.

досвіду. Ними є: расизм як навчання через відчуження, відмову, опір, протидію; подорож як отримання задоволення від зіткнення з іншим; ксенофобія як експертний досвід надлишкового; материнство як тілесне навчання іншому в собі; музей як формуючий різного роду дистанціювання; сексуальність як ініціація прилучення суб'єкта до об'єкта і водночас мотивуюча складова навчання; еміграція як виявлення іншості і щодо нового, і щодо старого. Своєрідна метафоричність цих моделей навчання не повинна затуманювати культурно-«освітню» значимість досвіду іншого, який певним чином формує самоідентичність.

Означена палітра думок свідчить про загальне відчуття кризового стану сучасної освіти і про шире бажання дослідників вирішувати дану проблему. Сторінки збірника «Totallogy-XXI» відкриті для всіх, хто налаштований на плідну роботу в цьому напрямку.